

програмах з історії української музики приділено недостатньо уваги аналізу історичного розвитку православної духовної музики, осягнення її з позицій внутрішнього, змістового наповнення, виходячи з літургійного контексту, характеристики таких напрямків церковного співу, як знаменний розспів, піснеспівів служб „Всенощне бдіння”, „Літургія” тощо. Як показує досвід, сучасний вчитель музики не може реалізувати свої здібності у впровадженні церковно-співочого надбання, оскільки не володіє фактичним матеріалом. В його уяві духовна музика ідентифікується зі світською хоровою, відрізняючись тільки специфічністю сакрального тексту. Впровадження її безцінного скарбу є найважливішим внеском українських педагогів та музикантів у сучасну загальноєвропейську культуру.

Насамкінець, зауважимо: саме зараз, доки не пізно, необхідно докласти максимум зусиль заради заповнення духовного вакууму і відродження у свідомості майбутніх педагогів національної, а відтак і світової духовно-культурної спадщини. Саме в цій сфері створюється особливий духовний простір, де зникає зло, насильство, розбрат.

Література

1. *Ильин И.А.* Наши задачи. Историческая судьба и будущее России. – М.: МП, 1992. – Т.2. – С.40-41.
2. *Гегель Г.* Сочинения: В 8-ми томах – М., 1934 – Т.7 – с. 81.
3. *Кримский С.Б.* Контуры духовности: новые контексты идентификации // Вопросы философии № 12, 1992. – С. 21-28.
4. *Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского.* – 2-е изд. – М., 1990. – 494 с.
5. *Коджаспирова Г., Коджаспиров А.* Педагогический словарь: для студ. высш. и ср. педучеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 176 с.
6. *Ушинский К.Д.* Собрание сочинений: в 2 т. – М.Л.: Издательство АПН РСФСР, 1950. – Т. 8. – 776 с.
7. *Зеньковский В.В.* Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – Клинтон: фонд „Христианская жизнь”, 2002. – 272 с.

УДК 37.02:7.01:165

Падалка Г.М.

ПЕДАГОГІКА МИСТЕЦТВА ЯК НАПРЯМ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

В статье рассматривается проблема концептуализации теории и методики обучения искусству, предлагается ее сущностная характеристика, выяснение границ объектного и предметного поля, цель, ориентировки содержания. Определяются методологические основы, принципы, педагогические условия, методы и формы художественного обучения, воспитания и развития учащихся. Освещаются перспективы исследований в этой области научного знания.

Ключевые слова: педагогика искусства, обобщение, интеграция, методологические ориентировки, содержание, методы, формы обучения искусству.

Проблеми мистецької освіти посідають чільне місце в розвитку теоретичних і практичних засад педагогіки.

Аналіз наукових робіт в галузі художньої освіти за останні роки свідчить про значне збільшення їх обсягу, про зростання рівня теоретичної обґрунтованості і практичної значущості. Предметні методики – навчання музики, образотворчого мистецтва, хореографії, театральної діяльності тощо – накопичили нині величезний масив даних. В результаті цього спостерігається парадоксальне, на перший погляд, явище. Чим глибшими і детальнішими стають методичні знахідки в різних галузях мистецького навчання, тим складнішим стає процес наукової формалізації добутого знання, процес наукового аналізу і роз'яснення окремих методичних явищ. Перед вченими в галузі окремих мистецьких методик постає завдання – знайти спосіб, окреслити теоретичні підвалини узагальнення, систематизації і класифікації матеріалу, зібраного окремими методиками. Поза виявленням основних закономірностей, фундаментальних засад методичного упорядкування підходів, опрацьованих в окремих галузях мистецького навчання, важко уявити собі перспективу їх подальшого розвитку, можливості передбачення нових педагогічних закономірностей. Вільно чи не вільно, свідомо чи безсвідомо вчений, що працює в контексті окремої предметної методики, буде наштовхуватись на необхідність пошуку концентрованого, цілісного, узагальнюючого знання щодо викладання мистецьких дисциплін.

Крім того, переважно монодисциплінарний характер розвитку наукової думки призводить до ізоляваності методичних пошуків, що в решті решт містить небезпеку виникнення нав'язливої повторюваності провідних позицій. Нерідко зусилля вчених, що працюють в галузі навчання музики, образотворчого мистецтва, хореографії тощо спрямовуються на розгляд одних і тих же проблем, що об'єктивно мають місце в кожній з методик. Ця обставина також спричиняє пошук таких підходів, які б, ґрунтуючись на досягненнях виокремлених методик, стали механізмом подальшого розвитку теоретичних засад педагогіки, пов'язаної з мистецьким навчанням, тобто йдеться про розвиток мистецької педагогіки як узагальненої науки.

Отже, якщо мати на увазі модернізацію художньої освіти, нагальною потребою виступає міждисциплінарність, комплексність дослідницького пошуку. В контексті сказаного природно виникає питання: «Чи відміняє створення єдиної теорії і методики навчання мистецтва подальший розвиток окремих, предметних методик?». Ні в якому разі. Не можна не зважати на те, що було досягнуто на попередніх етапах розвитку мистецької освіти. Подальше удосконалення методик викладання музики, хореографії образотворчого мистецтва – лишається важливим завданням розвитку мистецької освіти.

Про необхідність розробки узагальнених проблем навчання мистецтва йдеться не перший рік. Вітчизняна наукова думка заклала міцний фундамент для цілісного розгляду проблем мистецької освіти. Роботи Л.Масол, О.Олексюк, В.Орлова, О.Рудницької, О.Шевнюк, О.Щолокової та ін. уможливили теоретичне обґрунтування цілісного підходу до викладання різних мистецьких дисциплін. Настав час впритул підійти до створення мистецької педагогіки як самостійної наукової галузі. Необхідність розробки теорії і методики навчання мистецтва мотивується наступними міркуваннями.

По-перше, звертання не одного, а до різних видів мистецтва сприятиме з'ясуванню того суттєвого, визначально характерного, що притаманне мистецтву як феномену художньо-образного освоєння дійсності, а звідси і специфіці його викладання. По-друге, вивчення спільного, принципового значущого дозволить з теоретичних позицій осмислити практичні шляхи і методи роботи з учнями і студентами з окремих мистецьких дисциплін, закладе науковий фундамент для пошуку нових засобів практичної роботи. По-третє, узагальнений підхід передбачає ширші теоретичні узагальнення і висновки. Абстрагування від конкретики дає змогу зосередити увагу на принципових моментах мистецького навчання. І нарешті, цілісний розгляд провідних теоретичних і методичних позицій в мистецькій педагогіці дає змогу в тематичному просторі окремих, предметних методик вичленити «білі плями», ті проблеми, що потребують особливої дослідницької уваги і наукового забезпечення.

Концептуалізація наукового напряму передбачає визначення сутності досліджуваної теорії, її об'єктно-предметного поля і структури, тобто з'ясування наукових регулятивів її функціонування.

Отже, що являє собою педагогіка мистецтва, що є її *сутнісною характеристикою*?

Педагогіка мистецтва - це наука щодо визначення об'єктивних, стійких і суттєвих зв'язків навчання особистості мистецтва, її художнього розвитку. *Об'єктом* педагогіки мистецтва виступає процес художнього навчання, виховання і розвитку учнів, а *предметом* – дослідження змісту, структурних компонентів і педагогічних закономірностей регуляції цього процесу. *Мета* педагогіки мистецтва - теоретичне обґрунтування і розробка практичних вимірів оптимального функціонування методологічних засад, принципів, педагогічних умов, методів і форм художнього навчання, виховання і розвитку учнів.

Серед *методів дослідження* педагогіки мистецтва особливе місце посідають такі, як абстрагування, теоретичне узагальнення, визначення принципово спільного, що притаманне вузькофаховим методикам. До *структурних компонентів* педагогіки мистецтва відносимо методологічні її засади, принципи, зміст, педагогічні умови і методи. Розкриємо їх послідовно.

Методологічні засади в системі мистецької освіти - це найузагальненіші концептуальні положення, дія яких розповсюджується на все поле педагогічної діяльності в галузі художнього навчання і розвитку учнів. Методологічні засади мистецької педагогіки передбачають визначення провідних ідей, напрямів, знань щодо базових основ навчання мистецтва, з'ясування провідних ідей, напрямів, навколо яких зосереджуються інші структурні компоненти теорії.

До методологічних орієнтирів, які так чи інакше впливають на вибір узагальнених педагогічних стратегій в галузі мистецької педагогіки, слід включити, насамперед, *гуманістичну парадигму освіти*. Спрямованість мистецької освіти сьогодення має визначати зрушення пріоритетів з матеріальних цінностей на духовні, з односторонньої орієнтації на масові підходи – на увагу до кожної особистості. Саме мистецька освіта покликана відтворити цілісність буття людини, протистояти руйнаціям

технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського життя з позицій бездушного практицизму і утилітаризму.

Впровадження гуманістичної парадигми мистецького навчання передбачає дотримання цілого ряду вимог. Серед них першочергового значення набувають такі, як: застосування в процесі навчання творів, зміст яких сповнено гуманістичного смислу; поєднання нормативного забезпечення змісту навчання із наданням учневі можливості вільного вибору його напрямів; стимулювання в учнів оцінно-критичного ставлення до мистецтва, вільне його виявлення; максимальну активізацію, розвиток творчих можливостей учнів; створення позитивного емоційного забарвлення процесу навчання; повагу до учня, формування у нього людської гідності, почуття відповідальності за результати навчання, прагнення до всебічного досягнення і розповсюдження кращих здобутків музичного мистецтва.

Серед методологічних засад педагогіки мистецтва особливого звучання набуває така, як *національна основа* художньої освіти. Національна культура – основне джерело становлення митця. Прагнення охопити напрямки всесвітньої мистецької цивілізації без міцної опори на національну художню основу містить в собі небезпеку поверховості у сприйманні і творенні художніх образів, мозаїчності, відсутності широти погляду на життя, збідненості засобів художньої виразності. З історії розвитку мистецтва відомо, що, яких би художніх методів чи стильових напрямів не дотримувався митець, сила його таланту, глибина художнього пізнання світу прямо і безпосередньо залежить від національного коріння художнього дару і творчих здібностей.

Логіка розвитку мистецької педагогіки як методологічну засаду передбачає також *системність застосування узагальнених способів освоєння мистецтва*, виявом якої слід вважати взаємодію раціональних і емоційних, свідомих і підсвідомих, об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Звертання до розгляду проблем раціонального і емоційного опосередкування мистецького навчання, його об'єктивних і суб'єктивних важелів, свідомих і підсвідомих аспектів художнього пізнання у їх взаємозумовленості дозволяє на рівні теорії уявити собі цілісну методичну модель, де вказані аспекти відіграють роль провідних елементів.

Зміст мистецької освіти можна визначити як певну цілісність: - знань художніх творів (фактичного матеріалу); - теорії мистецтва та історії його розвитку; - практичних умінь і навичок в галузі мистецької діяльності; - досвіду художнього пізнання (сприймання мистецтва, оцінювання, творення в галузі мистецтва).

Принципи мистецького навчання – це основні положення, що охоплюють узагальнені закономірності мистецького навчання, органічно пов'язуючи окремі його елементи в єдине ціле. З-поміж найголовніших визначаємо такі принципи навчання мистецтва:

- цілісності, що орієнтує на досягнення цілісності навчального процесу, передбачає спрямованість змісту, всіх форм і методів навчальної роботи на єдину мету – особистісно-художній розвиток учня;

- культуровідповідності, що передбачає таке змістове наповнення навчального процесу, в результаті якого мистецтво сприймається учнями як культурна цінність, як надбання розвитку світової культури;

- естетичної спрямованості, що свідчить про спонукання учнів у процесі мистецького навчання до досягнення перш за все естетичної цінності художніх творів, до сприймання мистецтва як явища, що містить величезний потенціал втілення прекрасного в житті людини;

- індивідуалізації, що означає піклування про виявлення і збереження здатності до своєрідного, притаманного саме цьому учню сприймання мистецтва, його оцінювання, розвиток спроможності до вибору і застосування унікальних, неповторних саме для цієї особистості засобів мистецької творчості;

- рефлексивності, який спрямовано на зіставлення цінностей внутрішнього життя учня із морально-світоглядними позиціями, відтвореними в мистецтві, співвіднесення найглибших переживань особистісного «Я» із художніми оцінками автора твору, порівняння власних художніх умінь із мистецькими досягненнями інших.

Педагогічні умови мистецького навчання виступають як цілеспрямовано створені обставини, дотримання яких сприяє ефективності художнього навчання і розвитку учнів. До першочергових з них відносимо:

- створення позитивної атмосфери навчання. Дотримання цієї умови орієнтує педагога на забезпечення такого характеру взаємодії на уроці, при якому в учнів повністю виключаються страх, побоювання за невдалі дії, скутість.

- досягнення діалогових засад взаємодії учителя і учня в навчальному процесі. Сучасні виміри навчального процесу передбачають необхідність створення нового типу спілкування між учителем і учнями, основу якого складають суб'єкт-суб'єктні стосунки.

- забезпечення пріоритету практичної діяльності. Визначення цієї умови підкреслює значущість і першочерговість практичних форм засвоєння мистецтва порівняно із теоретичним усвідомленням історії і закономірностей мистецької діяльності.

Під *методами* мистецького навчання розуміють упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання художньо-навчальних завдань. Оптимальною є така класифікація методів навчання мистецтва:

а) За джерелами передачі та характером опрацювання художнього матеріалу (словесні методи демонстраційно-образні і художньо-творчі). До *словесних* методів мистецького навчання відносимо такі, як пояснення, розповідь, бесіда, обговорення, поточний коментар, вербалізація художнього змісту образів, лекції. До *демонстраційно-образних* методів мистецького навчання включаємо такі, як: демонстрація художніх творів та художнє ілюстрування словесних пояснень. *Художньо-творчі* методи мистецького навчання складають: художнє вправління, виконання етюдів, ескізне опрацювання художнього замислу, варіантна розробка художнього матеріалу, імпровізація, створення художніх образів. Кожен із наведених методів має власну навчальну специфіку. Водночас їх систематизація дозволяє знайти не тільки відмінне, а й спільне в їх змісті. Цим спільним началом, своєрідним системоутворюючим фактором у наведеному переліку виступає наявність чи відсутність творчого аспекту.

б) Відповідно з характером мистецької навчальної діяльності розрізняють такі методи, як: наслідувальні, репродуктивні, інтерпретаційні, творчі.

Наслідувальні методи передбачають заохочення учня до максимально точного копіювання, повторення продемонстрованих викладачем окремих художніх прийомів. *Репродуктивні* методи спрямовано на залучення учнів до відтворення вказівок викладача, окремих засобів художньої виразності, повторення того, що вже кимось створено. Порівняно з наслідуванням і копіюванням репродуктивні методи передбачають більшу самостійність учнів, хоч в цілому їх творча активність обмежена. *Інтерпретаційні* методи орієнтують учнів на тлумачення вже створених автором художніх образів. *Творчі* методи застосовують в процесі залучення учнів до творчої діяльності – створення оригінальних мистецьких зразків – музичних творів, танцювальних композицій, художніх картин, літературних творів тощо.

в) Відповідно з характером мистецьких дидактичних завдань по етапах навчання виокремлюють такі методи, як ознайомлення з художнім матеріалом, опрацювання художніх творів, створення художніх образів. Вказані методи послідовно, по етапах охоплюють необхідні завдання навчання учнів мистецтва.

г) Залежно від завдань розвитку особистісних художніх властивостей учнів.

Мистецьке навчання спрямовано не лише на формування певних умінь і навичок ефективної діяльності учня в мистецькому просторі, а і розвитку особистісних властивостей учнів, зокрема, естетичного ставлення до навколишнього світу і мистецтва, спеціальних художніх здібностей, художньо-вольових якостей. З цією метою використовують такі методи, як: *стимулювання* мистецького навчання, сутністю якого є застосування різноманітних педагогічних спонук цілеспрямованого залучення учнів до художнього пізнання; *активізація художньої діяльності* – метод, спрямований на мобілізацію енергетичних ресурсів учня в процесі навчання; *продовжений художній тренінг*, що передбачає довготривале, систематичне застосування вправ; *цілеспрямована художньо-психологічна підтримка*, що орієнтує педагога на свідоме забезпечення такого характеру навчальної взаємодії з учнями, при якому максимально знімається психологічна напруга, навчання відбувається в режимі комфортності; *регуляція вольових зусиль* – необхідний метод мистецького навчання, метою якого є виховання у учнів здатності до концентрації уваги, мобілізації енергії, волі на досягнення мистецьких результатів.

Навчання мистецтва є педагогічно організованим процесом. Основною формою організації художньо-пізнавальної діяльності учнів в системі мистецької освіти є *урок*, який проводиться із постійним складом учнів і у межах встановленого часу. В системі мистецької освіти розповсюджено також таку форму навчання, як *заняття*, які відрізняються від уроку не завжди стабільним складом учасників і точно визначеними часовими межами проведення.

В процесі навчання мистецтва застосовують індивідуальні, групові, колективні уроки і позакласні заняття, у форматі яких проводиться навчання в загальноосвітніх школах (наприклад, урок музики, урок образотворчого мистецтва, заняття хореографічного гуртка), в школах мистецтва (наприклад, індивідуальний урок гри на фортепіано, груповий урок з хореографії, груповий урок з

історико-теоретичних дисциплін тощо), в системі професійної мистецької освіти (наприклад, індивідуальні уроки з диригування, групові уроки з образотворчого мистецтва тощо), а також лекції і семінари з мистецьких теоретичних дисциплін.

Загалом розробка теорії і методики мистецького навчання – важливий для становлення сучасної педагогіки напрям модернізації освіти. Для подальшого розвитку педагогіки мистецтва особливого значення набувають такі напрями наукового дослідження, як обґрунтування теоретико-методичних засад художнього пізнання; моделювання цілісної технології художнього навчання, виховання і розвитку учнів; розробка художньо-діагностичних підходів; виявлення тенденцій соціалізації особистості в процесі мистецької діяльності.

Література

1. *Выготский Л.С.* Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
2. *Масол Л.М.* Интегративна мистецька освіта в контексті державних стандартів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ІППР, 2001. – С. 154-156.
3. *Орлов В.Ф.* Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
4. *Олексюк О.М., Ткач М.М.* Педагогіка духовного потенціалу особистості. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
5. *Рудницька О.П.* Основи викладання мистецьких дисциплін. – К.: АПН України, 1998. – 183 с.
6. *Шевнюк О.Л.* Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 232 с.
7. *Щолокова О.П.* Культурологічні проблеми розвитку мистецької освіти в педагогічному ВНЗ // Теорія і методика мистецької освіти. – К.: НПУ. – 2000. – С.3 – 9.

УДК 37.02:7.01:165.742

Щолокова О.П.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ФАХОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ

В статтє рассмотено поняттє "гуманізм" как идеологического направления, определены основные задания художественного образования на гуманистической основе.

Ключевые слова: гуманізм, художественное образование, художественная образованность.

Початок ХХІ століття позначився складним пошуком нового світорозуміння та світовідчуття, здатного дати адекватну оцінку неоднозначним трансформаційним процесам, що відбуваються в суспільстві. Перед сучасною педагогікою встала дилема – або вона й далі розвиватиметься в руслі традиційних понять, підходів до дитини як об'єкта впливів, знаннецентризму, абсолютизації розумового розвитку, недооцінки духовного становлення та саморозвитку дитини, або наповнить новим життєтворчим, культуротворчим, духовним змістом навчання та виховання, продемонструвавши, що головне для неї – дитина, з її інтересами і потребами, з її напруженим екзистенційним духовним світом.

Більшість науковців все ж вважає перспективним другий напрямок. В його межах вони намагаються створити нову філософію освіти, відкритої до життя людини та її прагнень, оскільки формування ціннісної свідомості й відповідного світогляду набуває суспільної значущості. Головною умовою педагогічного процесу стає загальний розвиток учня або студента, а показником роботи педагога – ефективність цього процесу. На основі такого підходу формується педагогіка гуманізму, відповідальності за людину, її інтелектуальне і духовне становлення.

Відомо, що гуманізм як ідеологічний напрям пройшов довгий шлях свого розвитку. Проголошений мислителями Давньої Греції, він утверджував людську гідність і віру в людину, що дозволяло повернутися до неї і непересічних, суто земних загальнолюдських цінностей. В кожен нову епоху мислителі відкидали застарілі погляди на гуманістичні відносини і доповнювали їх новими рисами. Простежуючи етапи розвитку гуманізму, Е.Фромм зазначає: «Концепція гуманізму і людяності, беручи початок в іудейсько-християнській і греко-римській традиції, знову увійшла в епоху Відродження і повністю розкрилась у ХVІІІ- ХІХ ст.» [5].

В сучасному вигляді ідеї гуманізму поширювались в працях філософів ХХ століття: А.Швейцара, ж.Мартіненна, А.Печчєї, Е.Фромма. Вони стверджують, що тільки новий гуманізм здатний забезпечити трансформацію людини, підняти її якості і можливості до рівня, який відбивав би